

РАЗВОЈ ЗВОНИКА И УПОТРЕБА ЗВОНА

У Србији су, према мишљењу Милоја Васића, звоници у стару архитектуру дошли са Запада, преко Далмације. Међутим, они се разликују од звоника западњачких цркава. Архиепископ Данило II забележио је да су звоници грађени, али да су их саме црквене грађевине ретко имале.¹⁵⁰ За време турског периода звоника готово и нема. Само се покаткад јављају у саставу припрате, уколико нису дело позније доградње из времена кнеза Милоша. У обновљеној Србији, а и у доцније време, подизане су нове цркве грађевине са уграђеним звонцима у највећем броју случајева.

Свакако да су у средњем веку звона била у употреби и код извесног броја цркава брвнара у Србији. На жалост, нисмо у стању ништа одређеније да кажемо, а још мање да опишемо звонике у којима су се звона морала налазити, било да су они на самој црквеној згради или као посебне конструкције звонаре, што нам изгледа вероватније.

У Украјини су се сачували дрвени звоници одвојени од црквених зграда који су припадали типу кампанила јужне Европе.¹³¹ Као најстарији, најједноставнији, па према томе и најпримитивнији облици ове народне уметности помињу се звоници четвртасте основе са пирамидним и купастим кровом.¹³² На такве једноставне звонике од четири висока ступца подупрта косницима и кровом над њима, наилазимо у северним земљама — у Летонији на пример.¹³³

Навели смо ове облике дрвених звоника из разлога што су најсличнији звонцима који се јављају у Србији поред цркава брвнара, с том разликом што њих у Србији нема из XVI века као у Украјини, већ су млађи и од својих сачуваних цркава и припадају већином другој половини XIX века (сл. 20).

Зна се да су у време турске власти звона занемела. По тумачењу Тихомира Ђорђевића, „Турци су звоњење црквених звона сматрали као саблазан за своју веру, и нигде их нису трпели“. Скидали су их, односили и претапали у топове, уколико народ није успео да их сакрије и закопа у земљу, чекајући боља времена.¹⁵⁴ Звоници су том приликом одмах рушени или су пропадали сами од себе, остајући неупотребљиви.

У првој половини. XVIII века, у оном кратком раздобљу аустријске окупације, осиромашено становништво једва је понегде успело да подигне скривена звона, макар то била и једноставна „звоница на 4 дирека покривена шиндром или. „звонара на, 4 дирека и в неи звоно“ („звоно средње“), које Руварац бележи 1734—1735 године (Градишка, Бродац). За све остале цркве брвнаре подвучено је да „звона не има, но клепало“.¹⁵⁵

Почетком XIX века, у још краћем временском раздобљу, Карађорђева Србија „беше лепо процветала и светим црквама украшена и по црквама звонима подигнутим“, према запису тога времена. Прва звона доношена су са стране, а 1808. године почела су да се лију и у Београду. После 1813. године звона су поново замукла.¹⁵⁶

Почев од 1815. године, слободно су подизане цркве и вршена је служба, али звона нису употребљавана све до 1830. године.¹⁵⁷ Користећи султаново одобрење којим је дозвољена служба по свим правилима вере, народ је пожурио да ископа

20. Доброселица: Црква и звоник — »Dobroselica«: L'église et son clocher.

скривена звона или да нова набави и обеси о импровизоване звонаре, уз велико славље и народно весеље, иако су се Турци бунили и претили.¹⁵⁸ У почетку у Милошевој Србији није било ливаца. Звона су наручивана са стране.¹⁵⁹

Од овог времена цркве брвнаре стичу у Србији један нов архитектонски елемент — вертикалу која и са руристичке тачке гледишта даје целом насељу нов акценат.

ДАТИРАЊЕ ЦРКАВА БРВНАРА

Година градње и обнове

На основу чега одређујемо када је подигнута једна црква брвнара? Реч је, наравно, о онима које су се сачувале, јер о другима можемо то сазнати само на основу писаних извора, а донекле и на основу предања. Подаци могу бити веома различити, више или мање одређени, те

21. Покајница: Икона св. Ђорђа са записом о изградњи цркве — »Pokaјnica«: Icône de St. Georges avec inscriptions relatives à la construction de l'église.

им се према томе може поклонити већа или мања пажња или значај.

Најпоузданији су писани извори, и то они аутентични, који се налазе на самом објекту. Када је, на пример, у дрвету уоезано: „градити се 1821“ (Доброселица), или је на уграђеној олтарској икони уписано: „сије церков огради господарј Вуица за спомен 1818“ (Покајница), онда се то може са сигурношћу узети кар година када је црква подигнута (сл. 21, 22, 23).

Још прецизније податке налазимо у Миличиници. На довратнику је урезано: „Неимар бист Игнат Петровић постави се темел августа 23 1791 љета“. У своду наоса записано је првеном бојом: „1792 љета мца августа 23 дне совершија црв поп Свето положи труд“. На другим дверима урезано је да „поп Свето соверши церков м. 1794 августа 27“, што се свакако односи на унутрашње уређење, а на основу записа у Триоду видимо да је „осветио цркву 2 фебруаре 1799 г. свештеник Миличански О. Иеротие“.¹⁶⁰ Из ових веома исцрпних података сазнајемо да је црква подигнута за годину дана, да је требало још годину дана за њено унутрашње уређење, свакако за израду иконостаса и других потреба, а да су од тога времена прошле читаве три и по године до њеног освећења.

Пример из Миличинице веома је поучан, јер нам омогућује да оценимо приближно трајање радова и на другим сличним црквама. Година освећења, међутим, није тако поуздан доказ на основу кога можемо знати када је једна црква грађена, јер нам баш овај пример у Миличиници казује да је црква подигнута неколико година раније. Други примери могу показати још већи временски размак, уколико освећење није извршено непосредно после довршења храма, што би и било најлогичније.

Само на основу године уписане на иконостасу, првенствено на дверима, нисмо увек у стању да сазнамо време гра-